

Mirela BONCEA,
Călin TIMOC
(Universitatea de Vest
din Timișoara/
Muzeul Național al Banatului,
Bursier al Școlii Române
de la Roma)

**„Descoperirea Transilvaniei”
de către savantul Luigi Ferdinando
Marsigli și colaboratorii săi italieni
din armata hasburgică**

Abstract: (“The Discovery of Transylvania” by the scholar Luigi Ferdinando Marsigli and his Italian collaborators in the Habsburg army) Count Marsigli is a personality of the Italian academic world (celebrity acquired during his lifetime), of noble Bolognese origins who also served as an officer in the christian-mercenary armies of Emperor Leopold I of Habsburg in the "Great War against the Turks" (1683-1699). With his encyclopedic-enlightenment research skills, the passionate explorer makes a consistent contribution to the knowledge by the Viennese Aulic Council of the new possessions acquired by the war from the Turks in various fields of earth sciences (geography, geology, biology, mineralogy, hydrology) and also (history, demography, theology, political science), thus helping the House of Austria to take the best decisions in the administration of these new possessions: Hungary, Transylvania, Banat of Timisoara, Serbia, Bosnia and Croatia. Being since the end of the 17th century a member of several important academic societies in Rome, Paris and London, Luigi Ferdinando Marsigli publishes his research at a high scientific level in two editions in Latin and French in Hague (in 1726 and 1744), in 6 volumes, the conclusions of his work. For the topic of the colloquium, we believe that Marsigli's linguistic and ethnographic observations related to these populations deserve special attention, his records being, in our opinion, extremely valuable, capturing the languages spoken in Transylvania at the end of the 17th century, in their authentic and archaic form that allow today's researchers to judge how this multilingual and multicultural environment has been able to preserve itself until now.

Keywords: *research, science, encyclopedic, multilingual, multicultural.*

Rezumat: Contele Marsigli a fost o personalitate a lumii academice italiene (o celebritate dobândită datorită cercetărilor sale academice), de origini nobile bolognese, care a servit, de asemenea, ca ofițer în armatele creștin-mercenare ale împăratului Leopold I de Habsburg în „Marele Război împotriva turcilor” (1683-1699). Cu talentele sale de veritabil cărturar enciclopedist iluminist, pasionatul explorator și-a adus contribuția la raportările și analizele Consiliului Aulic vienez, cu privire la noile posesiuni dobândite de la turci, în diverse domenii ale științelor pământului: geografie, geologie, biologie, mineralogie, hidrologie, dar și istorie, demografie, teologie, științe politice. El a ajutat astfel Casa de Austria să ia cele mai bune decizii în administrarea acestor noi provincii: Ungaria, Transilvania, Banatul de Timișoara, Serbia, Bosnia și Croația. Membru, încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, al unor importante societăți academice din Roma, Paris și Londra, Luigi Ferdinando Marsigli și-a publicat la Haga (în 1726 și 1744) cercetările sale de înaltă ținută științifică în două ediții, în 6 volume, în latină și franceză. Pentru tema conferinței, considerăm că observațiile lingvistice și etnografice ale lui Marsigli asupra populației merită o atenție deosebită. În opinia noastră, ele sunt extrem de valoroase, surprinzând limbile vorbite în Transilvania la sfârșitul secolului al XVII-lea în forma lor autentică și arhaică, ceea ce permite

cercetătorilor să judece modul în care acest mediu multilingv și multicultural a reușit să se păstreze până astăzi.

Cuvinte-cheie: *cercetare, știință, enciclopedie, multilingv, multicultural.*

Contele Luigi Ferdinando Marsigli se trage dintr-o importantă familie patriciană din Bologna, ai cărei membri, generații întregi, au fost oameni învățați cu preocupări științifice. Bunicul patern a fost un mare matematician al vremurilor sale și a colaborat mult cu astronomul Galileo Galilei, de care îl va lega o prietenie sinceră. Tatăl, Carol Marsigli era și el un bun matematician, dar și-a dorit pentru fiul său Luigi ceva mai mult, conștient fiind că acesta era înzestrat din naștere cu o memorie excepțională și o „foame de cunoaștere” remarcabilă, care îl ajuta să asimileze foarte multe cunoștințe într-un timp foarte scurt (Stoye 1994, 16). Acesta va avea grijă să fie meditat fiul său de mari savanți ai epocii, celebrul medic Marpighi (primul străin intrat în rândul membrilor de onoare a Academiei Regale Londoneze) fiind unul dintre cei care va lucra cel mai mult cu tânărul Marsigli și care îi va canaliza preocupările spre „Științele Naturii”, un domeniu complex care cerea multă acribie și solicita multe cunoștințe practice, precum și multă muncă de teren, de explorare și strângere de informații (Kiss 2006, 19-20).

Pe linie maternă tânărul Marsigli avea deschisă calea spre importante biblioteci ale Vaticanului și a altor lăcașe de cultură catolice, multe rude de-ale sale, la care se adaugă mai târziu și fratele cel mare Felipe, erau episcopi și înalți prelați catolici. În desele sale vizite din tinerețe la Roma, Luigi Ferdinando Marsigli ajunge să se împrietenească cu viitorul papă Clement al XI-lea, care era și el la vremea respectivă un om cult cu preocupări științifice (Giometti 2014, 248). Datorită acestei prietenii, tânărul Marsigli nimereste în cercul select de intelectuali din jurul reginei Cristina-Alexandra a Suediei, care în ultima perioadă a vieții a preferat să renunțe la tron și să se mute la Roma (orașul științelor și artelor), iar din renta viageră pe care i-o asigură Parlamentul suedez să susțină tineri artiști și cercetători. Datorită ei reușește Marsigli să publice de timpuriu cartea dedicată Bosforului, strâmtoarea care definește Constantinopolul și desparte Europa de Asia (Stoye 1994, 24-25). Cartea se va dovedi un adevărat „best-seller” și îi va aduce celebritatea contelui Marsigli de timpuriu, mai multe academii din vestul Europei, de la Londra, Paris și din Țările de Jos vor fi interesate să colaboreze cu el în proiecte similare (Kisary 2005, 26).

Începutul Marelui Război cu turcii (1683-1699) și îmbrățișarea carierei militare de către tânărul conte, va schimba traiectoria științifică a acestuia. Cunoștințele sale matematice și hidrologice fiind utilizate în reglarea tirului artileriei și în construcția de poduri și punți pentru trecerea apelor de către trupele imperiale. De asemenea mulți generali importanți cu care va colabora îi vor cere să întocmească hărți precise ale

zonelor dușmane, precum și proiecte de asedii, Marsigli dovedindu-se a fi un foarte priceput genist (Boncea, Timoc 2020, 121).

Apogeul carierei militare îl va cunoaște în momentul încheierii celebrei păci de la Karlowitz (1699), când savantul italian va acorda consultanță delegației țărilor creștine despre demografia, istoria și bogățiile naturale ale provinciilor turcești, care urmau să intre în componența Imperiului habsburgic. Drept răsplată, la propunerea bătrânului conte Kinski, un apropiat al împăratului Leopold I și protector al lui Marsigli, savantul italian este numit președinte al comisiei confiniare bilaterale cu misiunea de a trasa noua graniță dintre cele două puteri regionale. Aproape doi ani va dura această muncă de teren, cu ocazia aceasta Luigi Ferdinando Marsigli își strânge multe notițe, hărți și alte materiale și pentru proiectul său dedicat descrierii fluviului Dunărea și a teritoriilor limitrofe, proiect monografic pentru care primise cu câțiva ani în urmă o propunere contractuală din partea Academiei regale londoneze (Stoye 1994, 199-201).

Interesul pentru cercetările lui Marsigli în zona balcanică a Europei era foarte mare, în epoca iluministă pe care o traversa Europa în perioada conflictelor militare austro-turce, deoarece se cunoșteau puține lucruri despre zona aceasta, iar epoca mercantilistă pe care o traversa lumea avea nevoie pentru dezvoltarea relațiilor diplomatice și comerciale de date exacte despre geografia, demografia, istoria și resursele acestor teritorii îndepărtate ale Euro-Asiei (Kiss 2006, 21-22).

În Imperiul otoman, datorită religiei islamice, nu au fost încurajate oficial științele, cartografia fiind chiar interzisă (din motive de idolatrie), iar contele Marsigli nu a fost singurul savant căruia i se cerea un „raport geografic extins” al situației din zonă. Putem să-l amintim aici pe ilustrul Dimitrie Cantemir, cărturarul-domn al Moldovei, care a răspuns pozitiv, la începutul secolului al XVIII-lea, cererii Academiei din Berlin legat de țara pe care o condusesese vremelnice. Așa a apărut cunoscuta sa carte: „Descriptio Moldaviae”, finanțată de prusaci¹.

Luigi Ferdinando Marsigli, în postura de comisar imperial, are la dispoziție atât resurse materiale și financiare generoase cât și rețeaua de diplomați și înalți funcționari la care putea apela pentru a strânge informații relevante. La acestea se adaugă și calitatea sa de intelectual desăvârșit, cu o pregătire pluridisciplinară excepțională, care i-a permis să extragă din multitudinea de informații și observații strânse din teren, elementele inedite care puteau interesa mediile academice din vestul Europei. Din aceste motive scrierile sale sunt de o calitate științifică ce depășește epoca în care a trăit, el reușind să cuprindă în descrierile sale informații fascinante de geologie, geografie, hidrologie, cartografie, astronomie, demografie, istorie, lingvistică, teologie și etnografie. De multe ori complexitatea datelor furnizate de acesta au pus în dificultate alți cercetători ai epocii (și chiar pe cei din ziua de azi) în înțelegerea operei sale. Spre exemplu, în cazul Banatului, conașionalul său, marele învățat Francesco Grisellini va

¹ <https://magazinistoric.ro/300-de-ani-de-la-primirea-lui-dimitrie-cantemir-in-academia-regala-prusaca-d-e-stiinte-de-la-berlin/> (22.12.2023)

face o descriere oficială a regiunii pentru Curtea vieneză a împărătesei Maria Theresia, pornind de la scrierile contelui, după ce întreprinde și el o muncă de teren timp de circa doi ani (aprox. 80 de ani mai târziu decât Marsigli) și de multe ori nu înțelege observațiile lui Marsigli și îl contrazice (Griselini 1984, 219). Ori noi, la mai bine de două secole mai târziu când cartografia, arheologia și științele arhivistice de azi au cercetat subiectele abordate de cei doi savanți italieni, am putut constata că Marsigli a fost mai exact și mai priceput, având de cele mai multe ori dreptate în expertiza sa. Calitatea informațiilor sale, astăzi, nu ar mai trebui puse la îndoială, iar valoarea lor este indubitabilă fiind de cele mai multe ori primele referințe științifice pentru această regiune, care s-a schimbat foarte mult după colonizarea habsburgică și asanarea regiunilor mlăștinoase bănățene (Timoc 2022, 618).

Contele Marsigli a avut și șansa de a colabora cu Morando Visconti, un alt italian foarte priceput în construcția de cetăți și citirea terenului, proiectul lor comun de a furniza pentru Consiliul aulic veneze de război o hartă precisă a Transilvaniei a fost foarte apreciat și de comunitatea săsească, care a sprijinit tipărirea în serie la Sibiu a acestei minunate hărți, care cuprinde laolaltă informații generale despre geografia provinciei, cu resursele sale și cetățile active, fiind însă marcate pe ea și ruinele romane, precum și toponime românești care atrăgeau atenția lumii că latinii au stăpânit pe vremuri aceste locuri și că există în mediile rurale urmași ai acestor romani, care au cucerit în timpul împăratului Traian, Dacia (Kisary 2005, 160).

Cercetarea Transilvaniei a constituit pentru contele Marsigli o revelație! Regiunea fiind una multietică și multireligioasă, cu multe cetăți și ruine antice, cu resurse ale solului și subsolului foarte variate a lăsat o impresie foarte puternică asupra italianului. Din punct de vedere lingvistic savantul italian a făcut o serie întregă de descoperiri, multe din ele rămase în fondul arhivistic Marsigli, puțin valorificate științific și cultural, păstrate la fondul special al Bibliotecii Universității din Bologna (Fрати 1928, 8).

Fiind convins că regiunea fusese parte a Regatului medieval maghiar și că limba maghiară, respective germana-saxonă (datorită sașilor) este dominantă în zonă, a constatat că în estul provinciei majoritari erau secui care comunicau într-o limbă maghiară distinctă și aveau un alfabet runic ancestral care semăna mult cu cel viking. De la un baci secuiești a cumpărat un baston de cioban care avea gravat pe el un calendar vechi, după care se orientau în treburile lor crescătorii de animale din zonă și care își aveau origini din epoca în care religiile dominante erau cele păgâne, pentru că nu avea nimic în comun cu structura vreunui calendar creștin (Kisari 2005, 67).

Deoarece în schițarea zonei montane a Transilvaniei Marsigli trebuia să ia informații hidronomice și toponimice de la populația locală a constatat cu surprindere că se poate înțelege foarte bine cu aceștia, care vorbesc un fel de italiană pe care ei o numesc graiul românesc (Marsigli 1726, IV, 24-25). Acești valahi care sunt de condiție umilă, de religie ortodoxă sunt prezenți în număr mare în mediile rurale sau în ariile montane, ocupația lor de bază fiind creșterea animalelor. De la ei, Marsigli a cules

denumiri toponimice foarte asemănătoare cu cele italiene (Ripa 2017, 100). Iată câteva exemple:

Limba română	Limba italiană (veche)
Munte înalt	Monte alta
Piatra mare	Pietra male
Lacul tulbure	Lago torbido
Porțile de fier	Porta di ferro
Apa sărată	Acqua salata
Pinul negru	Pino nero
Mina de aur	Miniera d`oro

Luigi Ferdinando Marsigli concluzionează – după ce a comparat și analizat populațiile ce conviețuiesc în Transilvania – că acești valahi simpli din zonele montane izolate ale Transilvaniei sunt cea mai veche populație a regiunii și ar putea fi urmașii coloniștilor aduși de romani în Dacia și de aici similitudinile frapante cu limba italiană (Kisari 2005, 63).

Savantul Francesco Griselini, constată la fel, același lucru. El se apleacă și mai mult asupra fondului de cuvinte de bază utilizate de valahii din Banatul de munte, oferindu-ne în lucrarea sa un întreg glosar de termeni (Griselini 1984, 202-203).

Ipotezele lui Marsigli sunt fascinante, mai ales pentru că vin de la o persoană cultă care face cunoștința prima dată cu acest spațiu, iar referirile la românii din Transilvania și originea lor străveche sunt între cele mai timpurii din literatura de specialitate care dezbate etnogeneza românilor. Din nefericire, pentru că contribuțiile lui esențiale sunt mai cu seamă în domeniul geologiei, arheologiei și cartografiei, constatările sale lingvistice nu au fost luate în serios și nici nu sunt citate de istorici și de lingviști (decât în mod absolut accidental).

Referințe bibliografice

- Boncea, Mirela, Timoc, Călin. 2020. *Generali italiani in armata habsburgică în lupta pentru eliberarea Banatului de sub turci de la finele secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în „Quaestiones Romanicae”, VIII/2 (2020), Szeged-Timișoara, p. 117-126.
- Frati, Lodovico. 1928. *Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsigli conservati nella Biblioteca Universitaria di Bologna*. Firenze: Leo Olschki.
- Giometti, Cristiano. 2014. *Un pittore e mercante sconosciuto nella Roma di Clemente XI. Thomas Edwards e l'inventario dei suoi quadri, Inventari e cataloghi: collezionismo e stili di vita negli stati italiani di antico regime*. A cura di Cinzia Maria Sicca. Pisa: University Press. p. 247-256.
- Francesco Griselini. 1984. *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*. Prefață, traducere și note de Conștin Feneșan). Timișoara: Editura Facla.
- Kisari Balla-György. 2005. *Marsigli tabornok terkepei*. Budapest: Author Printhouse.
- Kiss, Andrei. 2006. *Păsările contelui Marsigli*. Timișoara: Cosmopolitan Art.
- Marsigli, Luigi Ferdinando. 1726. *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus Geographicis, Astronomicis, Hydrographicis, Historicis, Physicis, perlustratus in six tomos digestos*. La Haye.

Ripa, Silvia. 2017. *Note prelimine all epistola di Marsili a Filippo de Torre*, în „Tibiscum. Studii și Comunicări Caransebeș” (S.N.), 5, p. 93-101.

Stoye, John. 1994. *Marsigl's Europe (1680-1730)*. Yale University Press.

Timoc, Călin. 2022. *Fortificația quadriburgium (?) de la Peștera Veterani din Clisura Dunării*, în „Cercetări Arheologice”. Revistă a Muzeului Național de Istorie a României 29.2, 2022, București, p. 615-630.

Ilustrații:

Fig. 1 – Conte Luigi Ferdinando Marsigli, în ținuta de colonel al armatei imperiale în slujba habsburgilor (Muzeul Marsigli din Palazzo Poggi – Bologna, fotografia autorilor)

Fig. 2 – Mappa mineralogica a zonei central-transilvănene, după Marsigli (1726).

Valachi & moribus & Lingua differunt a Rascianis, licet eandem Græcam Religionem profiteantur, atque utantur ipforum iisdem Illyricis caracteribus. Ii Danubii ripas accollere incipiunt, quæ fiunt a Ramis Montis Æmi & Carpati, nec amant vivere in planitiis, præterquam in duabus Provinciis Vallachiâ, & Moldaviâ. Revera ab antiquis Romanorum descendunt, seque Romanos jaçant, corruptoque nomine, *Fuminessi*, vocant; & Lingua ipforum, corrupta Latina, aut Italâ Lingua est. Montes colunt libenter ob inveteratum usum, cum a Nationibus dominantibus Hungariæ, & Transilvaniæ intra montes relegati jam fuerint; nec unquam inde prodire, nec se aliò conferre potuerint, præterquam in duas dictas Provincias. Callida & sagax eorum indoles, rusticis exercitiis dedita, & præcipuè studio propagandi armenta, ipfisquæ adeest quædam modica urbanitas, & subrustica comitas, quæ ab Hungaris & Rascianis differunt.

Fig. 3 – Observațiile de teren în limba latină ale conțelui Marsigli referitor la limba valahilor, citat din Marsigli 1726, IV, p. 26.

Fig. 4 – Ținuta populațiilor conlocuitoare din Transilvania, notate și desenate de Marsigli, după Kisary 2006, p. 134.

Fig. 5 – Informații și constatări ale conțelui Marsigli, vizavi de limba și alfabetul runic secuiesc, după Kisary 2006, p. 67-69.

Fig. 6 – Viziunea lui Marsigli asupra Daciei Romane după cercetările lui de teren în Banat și Transilvania (hartă în ciornă din fondul Marsigli al Bibliotecii Universitare din Bologna, fotografia autorilor).